STRUCTURI TIPICE ŞI ATIPICE ALE COLINDEI ÎN SPAŢIUL FOLCLORIC HUNEDOREAN

Un gen al folclorului încă foarte solid înfipt în viaţa comunităţii rurale – cu deformări „ideistice" în cea urbană şi ciudate, cu deosebire în cea subterană... un gen al folclorului discutat „pro" şi „contra" de personalităţi de cele mai diverse formaţii... un gen al folclorului încă nedefinit riguros pentru unele persoane care au un cuvânt decisiv – la diferite nivele instituţionale – în promovarea tradiţiilor... un gen al folclorului încă enigmatic în unele zone ale lui... un gen fascinant al folclorului.

Fondul prezentului text îl constituie unele forme prin care colindatul şi colinda pot şi trebuie să se manifeste concret în condiţiile economice şi sociale date.

Nu ne propunem deci să facem o istorie al obiceiului colindatului căci într-un spaţiu restrâns este imposibil; o incursiune în istorie şi o punctare sumară a formelor străvechi de manifestare a sărbătorilor de iarnă ne-ar edifica cât de cât asupra „izvoarelor" lui şi nu am cădea în greşeala de a-l considera ecou concret al creştinismului în viaţa spirituală şi social-ceremonială-rurală, mai ales.



Gheorghe Ciobanu – „Cu steaua"

Câteva manifestări sărbătoreşti periodice care au premers creştinismului ne-ar indica posibilele forme din care colindatul s-a dezvoltat sau s-a sintetizat.

La romani, ciclul sărbătorilor de iarnă începea cu „Brumalia" (24 nov. -17 dec.). „Ele erau foarte populare (şi) în Tracia şi aveau loc în cinstea lui Dionis Tracicul... ele vor fi primit unele datine din Dionosiacele de toamnă, aşa numitele – Micile Dionosiace – care cădeau către finele lui noiembrie...". (P. Caraman – Colindatul la români, slavi şi la alte popoare – pag. 335). După Brumalia începea „Saturnalia" care erau în legătură cu Opalia... acestea aveau loc în onoarea lui Saturn, zeul semănăturilor şi a soţiei sale, Ops, ce personifica rodnicia pământului. Să ne gândim că şi astăzi în unele părţi ale judeţului se încep „repetiţiile" pentru învăţarea colindelor „când dă grâul", „După identificarea lui Saturn cu Cronos, zeul vârstei de aur, cel mai târziu în sec. al III-lea î.e.n. sărbătoarea romană trece şi la greci sub numele de – Kronia – la la aceeaşi dată calendaristică (17 dec.-23 dec.) pe când – Kronia – băştinaşă grecească se celebra vara, la sfârşitul secerişului (idem, pag. 336). Să fie „mulţumita colacului" o perpetuare a – Kronos – greceşti antice în obiceiul nou – stabilit după orânduiala romană? Să fie „Crăciunul" provenit din „Kronia" grecească? Greu de susţinut cu argumente palpabile. Dar contrariul?

După o săptămână de la Saturnalii începea o altă sărbătoare – Kalendae Januarii –, care se plasa la începutul lui ianuarie, marcând începutul anului roman, şi era închinată lui „Janus" – cel cu două feţe: una care privea în trecut iar alta scruta viitorul. Să fie acesta un element care dă sens de urare „propiţiatoare" (M. Pop – Obiceiuri tradiţionale româneşti – pag. 23) textului „mulţumitei" din colindat?

După „calaende" urma foarte aproape – ulterior contopindu-se cu ea – momentul sărbătoresc „Vota" care avea loc în cinstea împăratului (roman). Să fie o reminiscenţă în colindele noastre prezenţa „împăratului"? Plauzibil dar şocant.

Mai existau şi alte sărbători de mai mică amploare care se ţineau în aceeaşi perioadă – erau mai puţin fastuoase şi zgomotoase şi vizau individul de rând, familia sau „sufletele celor morţi".

Acesta erau aşa-zisele „Larentalia" (P. Caraman). „Lares domesticii" aveau grija gospodăriei, „lares compitales" protejau cartiere şi răspântii „lares praestites" patronau oraşul..., ţăranii, de „lares rurales"... (V. Kernbach; Dicţionar de mitologie, pag. 354).

La începutul erei creştine, o sărbătoare de provenienţă asiatică se statorniceşte în cadrul sărbătorilor mai sus amintite. „Dies Natalis Solis Invicti" (Ziua Naşterii Soarelui Nebiruit – învingător). Era o sărbătoare în cinstea zeului Mithara. „Ea a fost adusă din Orient de legionarii romani şi în scurt timp se răspândeşte într-atât încât cultul divinităţii ezotice, necunoscută până atunci, ajunge să fie recunoscută ca religie de stat sub Aurelian, la finele sec. al III-lea, când ea (sărbătoare – n.n.) este fixată definitiv în calendarul roman, la 25 decembrie, deci între Saturnalii şi Calaende (P. Caraman, op. cit. pag. 338). Anterior, la începutul creştinismului – mai exact al erei creştine, „data" era de 6 ianuarie, Crăciunul a fost mutat în sec. al IV-lea la 25 decembrie, dată care coincide cu Dies Natalis Solis Invicti" (M. Brătulescu: „Colinda românească" – pag. 16).

„După decăderea Imperiului Roman, data oficială a zilei de Anul Nou se schimbă iarăşi. Biserica creştină porneşte o adevărată luptă împotriva acestei sărbători păgâne din sec. al IV-lea (354 e.n.) caută să o înlocuiască cu presupusa zi a naşterii lui Isus, stabilită la 25 decembrie" (M. Pop – Obiceiuri tradiţionale româneşti – pag. 35).

Dominarea ideologică a Europei de către creştinism timp de mai bine de 1500 ani, i-a permis acestuia să estompeze o serie de „momente sărbătoreşti" precreştine, altora să le schimbe conţinutul sau să le dea o nuanţă religios creştină.

Citindu-l din nou pe distinsul folclorist Mihai Pop a cărui autoritate în materie de folclor este greu de egalat – „Etimologia numelui (Crăciun – n.n.) se cere revizuită acum când ştim că la albanezi – „kraciun" – se numeşte butucul care se pune în vatră pentru a trece focul din anul vechi în anul nou" (Op. cit. pag.

43) –, amintim celor care se apropie de folclor cu dorinţa sinceră de a-l descoperi şi valorifica (chiar „creator"), că şi în părţile noastre (jud. Hunedoara) există obiceiul ca de Crăciun (în Ajun – 24 dec.) să se pună în „camţă" (astăzi – sobă) un „năclad" (năclab) la Voia-Balşa; lemn de cer (stejar) la Boia Bîrzii – Veţel; lemn de măr sau păr (păduret) la Măgura-Mărtineşti; sau chiar „un butuc" de stejar anume tăiat ca toamna târziu să poată fi scos din pământ şi pus în foc, la Cîrneşti-Toteşti.

Ne oprim aici cu enumerarea şi descrierea sumară a unor evenimente şi fapte care ne-ar putea lămuri în legătură cu „sărbătorile de iarnă" ale vechilor popoare civilizate şi ecoul lor în sfera manifestărilor cu caracter „de celebrare" care se mai practică şi astăzi.

* * *

Ne propunem în continuare prezentarea unor modalităţi de valorificare a repertoriului muzical al sărbătorilor de iarnă – a colindelor în speţă – în arealul folcloric hunedorean. În acelaşi timp consemnăm şi câteva particularităţi ale colindei ce o face să fie un gen distinct faţă de alte producţii muzicale folclorice.

1. Executarea în grup a colindei, la unison. Se constată din practică următorul fenomen: persoane care nu au calităţi vocale decât mediocre, atunci când au un conducător cu calităţi vocale bune, sunt în măsură să se „acordeze" foarte bine grupului.

2. Executarea mai ales în manieră „antifonică" sau „responzorială" (când factura textului literar şi muzical permite sau o cere), adică a cântării succesive între două grupe. O grupă, „cei dinainte" – constituită după posibilităţi chiar şi din 2-3 persoane care ştiu colinda, şi o grupă – „cei dinapoi" – mai numeroasă, de regulă, care reia textul literar expus de prima grupă, fie pe acelaşi rând melodic (melodie), fie pe altul, sau reiau doar refrenul. Uneori refrenul este „mixat" (cântat împreună) între cele două grupe.

Cazul cel mai frecvent de o neîndoielnică inspiraţie autentic-folclorică este executarea în aşa fel încât cele două grupe să-şi suprapună „vocile", născându-se pentru moment o „eterofonie". Cum se realizează? Când grupa I cântă ultimele (2-3) silabe din textul propriu, grupa a II-a atacă rândul melodic propriu. Se produce un interesant şi expresiv moment „euforic", specific începuturilor cântării polifonice.

Grupele care concură la realizarea „dialogului" pot fi omogene – din voci de acelaşi fel – cel mai frecvent – voci de feciori sau bărbaţi. Mai nou se apelează şi la voci de femei. În unele zone ale ţării există „cete" de femei. La noi în judeţ le întâlnim doar sporadic şi aproape nesemnificativ. Se poate apela şi la voci de copii, aceştia cu repertoriu propriu, specific lor. Combinarea diferitelor „genuri" de voci poate fi expresivă dacă „distribuirea" se face cu gust. În caz contrar mai bine „o formaţie fără pretenţii" decât un „fals" prezentat scenic.

3. Executarea rândurilor melodice pe grupe, alternativ, dar care ţin un ison, o pedală – un sunet prelungit – peste care se execută rândul melodic de la vocea opusă. Acest mod de îmbogăţire a procedeelor de execuţie este destul de rudimentar, nu lipsit însă de valenţe expresive, cu condiţia ca sunetul „ţinut" (pedala, isonul) să fie bine ales – să se „lovească" (potrivească) cu melodia căreia i se contrapune. Se poate ca „pedala" să fie alcătuită din două sunete cântate simultan – dar foarte rar. (Ex: „Mică metodă de pian" – Maria Cernovodeanu, exerciţiul 23 – „Colind"). În cântarea vocala pedala constituită din 2-3 sunete consecutive este mai accesibilă. În acest caz ea se apropie de a ceea ce numim „contramelodie".

4. Aranjament, armonizare şi prelucrare – iată câteva din procedeele des întâlnite în prezentarea scenică a colindelor. Cele trei noţiuni se apropie ca tehnică, se întrepătrund uneori, dar nu sunt identice. În orice caz tehnicile folosite nu trebuie să depăşească un anumit grad de „ştiinţifizare" spre a nu cădea în creaţia pe care o întâlnim în arta cultă. În cazul nostru, a muzicii destinate a fi executate de amatori, elementele date – textul muzical (în primul rând) şi cel literar – trebuie să rămână „obiectele de expresie principale" – adică să rămână în sfera folclorului. Mijloacele şi procedeele variate şi interesante folosite pentru îmbogăţirea expresiei muzicale nu trebuie să sufoce elementul principal (colinda) dar nici să o abstragă din condiţia ei de produs folcloric.

„Executarea" în aranjament este mai puţin specifică practicii populare, şi aproape necunoscută în folclorul propriu-zis. Există pericolul ca sub influenţa colindelor (cântecelor) de provenienţă bisericească să se practice şi în înveşmântarea armonică a colindelor laice, un fel „clasic" de armonizare – prin predominarea cadenţei plagale, la sfârşitul frazelor muzicale – ale rândurilor melodice – şi preferinţa pentru o agogică (mişcare) ceremonioasă, festivă. Este locul să amintim că unul din folcloriştii muzicologi români – Tiberiu Alexandru – cercetând cu atenţie şi înalt profesionalism materialele muzicale aparţinând lui Bèla Bartok privitoare la folclorul românesc – în speţă, colindele – subliniază că distinsul muzician ungur (născut la Sînnicolaul-Mare, 1881) spune despre colindele româneşti că sunt mai degrabă „sălbatec-războinice", decât smerit-evlavioase" (Tib. Alexandru – B. Bartok despre folclorul românesc – pag. 49). Afirmaţia nu trebuie să o luăm „ad literam" căci este o caracterizare extramuzicală a melosului.

Armonizările şi prelucrările corale ale colindelor autohtone au fost în atenţia muzicienilor noştri din sec. XIXX şi XX.

Punctele de vedere asupra manierelor şi procedeelor folosite în aranjamentele respective au fost determinate de formaţia muzicală şi gustul estetic propriu fiecărui creator. Există „colinde" aranjate coral simplu, accesibile interpretării lor de către formaţii de amatori, dar şi piese corale (colinde) ale căror scriitură muzicală este pe măsura posibilităţilor unor formaţii vocale elevate.

Modalităţile de „prelucrare" a colindelor pentru uzul formaţiilor de amatori sunt cunoscute compozitorilor contemporani. Aş aminti aici doar unul din compozitorii transilvăneni care se detaşează de ceilalţi din punctul de vedere al modalităţilor simple (nu simpliste) pe care le utilizează: Tudor Jarda.

Cei interesaţi în îmbogăţirea expresiei corale a colindei nu trebuie să uite că ea – colinda – este exclusiv vocală iar contrapunerea ei cu unele linii melodice instrumentale nu este generală (se practică doar pe alocuri, în conjuncturi anumite) şi nici specifică. („Nici în fluier nu se zice când se colindă"). În unele arii geografice colinda este însoţită de bătăi în „dubă". În judeţul nostru (Hunedoara) se practică acest fel de execuţie în partea de vest. Orice instrumentaţie (muzicală) însoţitoare execuţiei vocale este o „invenţie" (îndoielnică) fără suport în autentic. Reţinem că în creaţia cultă poate interveni (desigur, deliberat şi cu justificări solide) şi o instrumentaţie – orchestraţie – adecvată. Noi nu suntem în măsură să o direcţionăm... Ar fi o aberaţie care ar atenta la libertatea alegerii mijloacelor şi procedeelor de creaţie artistică.

Încheiem consideraţiile de ordin muzical general prin a îndemna conducătorii de formaţii la o alegere repertorială potrivită posibilităţilor concrete de redare a unui conţinut artistic ca şi propunerea unui „tel" artistic identificabil de către fiecare membru al formaţiilor respective.

Dorinţa de inventivitate la nivelul tradiţiei trebuie să se manifeste dar în aşa fel încât să nu altereze sensul şi rostul ei.

* * *

Câteva particularităţi ale versului cântat („colindat")

Găsim că este necesar să se facă câteva precizări în legătură cu melodia şi versul colindelor.

Melodia colindelor este de obicei, scurtă, clară, cu o articulaţie de cel mult patru rânduri melodice distincte – incluzând şi

refrenul ca rând melodic. Nu insistăm asupra structurii (quasi) strofei muzicale care este o diversitate, „constructivistă'' surprinzătoare, chiar în limita judeţului nostru. Totuşi, se pare că predomină – în funcţie de vetrele folclorice – formele A (Rf); (Rf) A; AB (Rf); A (Rf) B; (Rf) AB; (A,B, Rf, reprezintă rândurile melodice şi respectiv, refrenul). Întâlnim sporadic structuri mai complicate, – unele lăsând impresia „improvizaţiei''. Acestea din urmă apar tot mai frecvent datorită necunoaşterii exacte a colindelor. (Nu prezentăm aici cauzele).

Scările muzicale („gamele'') care se desprind din melodiile colindelor au un număr variabil de sunete – de la „figurarea'' isonului, parţial, într-o melodie – un rând melodic – până la frecventele hexacordii (şase sunete consecutive) şi heptacordii (şapte sunete consecutive) – moduri populare – „game speciale'' – de pe „sol'' (mixolidian), de pe „re'' (dorian), de pe „mi'' (frigian) etc.. De cele mai multe ori colinda se întinde pe „ambitusul'' unei octave; peste octavă, mai rar.

Profilul rândurilor melodice este şi el diferit, dar în general se urmează o linie vocală echilibrată. De exemplu, după un rând melodic ascendent, următorul poate fi descendent şi continuat cu un al treilea rând, boltit; nu se poate spune că există o schemă generală, doar că mersul vocal este echilibrat, neurmărindu-se eclatarea calităţilor vocale ale formaţiei sau a vreunui individ – sunete acute, grave, lungi, scurte sau tehnici „speciale''. Unele sunete sunt ornamentate de fiecare individ într-o manieră proprie (unii prin realizarea apogiaurilor) alţii prin „mordent'' – o tremurare a vocii pe un sunet sau pe partea de sunet astfel că, atunci colinda este executată colectiv – la unison – sonoritatea rezultată este „unică''.

Ritmica colindelor este de o expresivitate deosebită. Înţelegem aici un ritm „succesiunea de durate diferite'' ale sunetelor. Deşi în principiu se lucrează doar cu două durate de sunete (optimi, pătrimi) combinaţiile metrice şi formulele ritmice care apar sunt numeroase. Nu ne propunem să facem o prezentare a ritmurilor şi metricii, dar credem că este bine să subliniem că rândul melodic tradiţional, colindat, este jalonat de 8 pulsaţii de durate diferite (pătrimi combinate cu optimi). Există rând şi de 6 pulsaţii, rarisim de 5 sau 7, poate accidental (mai nou). Seria însumată a optimulor cântate într-un rând melodic nu depăşeşte numărul de 16 nu se găsesc decât rar în colinda hunedoreană (cunoscută nouă) prin înlocuirea unor pătrimi din emistih cu optimi, formulele devin: (14/16-imi) sau altfel, mult mai variate.

Cazurile cu număr mai mare de 8 pulsaţii nu sunt suficiente ca să le generalizăm ci doar, cel mult, ca să „întărească regula''.

Din punct de vedere strict muzical ar trebui să mai menţionăm că în general „măsurile'' colindelor sunt ternare, binare – şi eterogene. (Unii folclorişti de frunte au renunţat la notarea „măsurii'' şi au adoptat o modalitate grafică de determinarea elementelor metrico-ritmice.)

În general se consideră că ritmul şi melodia colindelor sunt giusto-silabice – adică fiecărei silabe îi corespunde un singur sunet, chiar dacă el este îmbogăţit în diferite feluri dar fără exces de melisme – „înfloriturí'' specifice cântecului propriu-zis, şi desfăşurate într-o mişcare aparent dezordonată.

Relaţia dintre melodie – ritm – text (vers) este foarte importantă în perpetuarea tradiţiei în formă neschimbată. În general versul colindei cuprinde 6 sau respectiv 8 silabe. Se afirmă că versul de 6 silabe este mai vechi. Atunci când versul recitat de 5 sau 7 silabe urmează să fie cântat numărul silabelor trebuie completat (o cere pulsaţia melodică) la 6 sau, respectiv 8 silabe – deci trebuie să apară în „vers'' încă o silabă. Aceasta se face fie prin adăugarea unei vocale (de regulă „u'') la sfârşitul ultimului cuvânt din vers – „murg'' + „u'' murgu – (mur-gu), fie prin folosirea unor silabe de întregire „-re'', „-ere'', ş.a. În orice caz fantezia unui om din popor găseşte „la timp'' modalitatea de completare a versului cântat. Există şi colinde a căror versuri sunt de 7 silabe – le-am semnalat în Techereu (Balşa) şi Dupăpiatră (Buceş), Hunedoara. Este adevărat că acestea „sună'' mai modern şi parcă nefiresc. Cei care se ocupă la nivel de localitate, de folclor, trebuie să facă distincţie între versul de şapte silabe recitat şi cel cântat. De regulă informatorii recită versul pe 7 silabe şi îl redau vocal cântat pe 8 silabe, folosind unele procedee mai sus consemnate.

Ajungând la „text'' mi-aş permite să enunţ câteva supoziţii generate de observarea atentă a textului unor versuri. Din diferite motive, uneori lesne de înţeles, unele versuri şi-au schimbat forma şi conţinutul iniţial, presupus. Astfel: „Unde lemnul creşte'' a devenit „Undelemnul creştin''; „Creşte-mi, doamne, creşte-mi'' a devenit „Creştini, doamne, creştini'' sau „(a) celui rod de împărat'' a devenit „Cel Irod de împărat''. Acestea pe lângă cele consemnate de M. Brătulescu în „Colinda românească'' – pag. 72; ex.: „Lin, mai lin cel butelin'', formă coruptă a versului „Lin mai lin, cerbule, lin''.

Iată, deci, cum unele versuri, prin intervenţii mai mult sau mai puţin conştiente, şi-au schimbat în totalitate sensul, şi, respectiv nota laică a fost dublată sau înlocuită de una „creştină''.

Nu suntem în măsură să judecăm şi alte cazuri de intervenţii asupra textelor. Ar trebui să fie treaba lingviştilor în discernerea inovaţiilor care se infiltrează în cadrul tradiţiei şi să fie sancţionate ca atare.

Refrenele – ca text – prezintă adeseori mari inconveniente. Sunt frecvente situaţiile când refrenul general „ler'' (cu derivatele sale) este repudiat de unele persoane. O situaţie similară o prezintă şi refrenul „dai, domnului, doamne''. Nu ne vom pierde în argumentări „pro'' şi „contra'' neterminate nici până astăzi în polemica nu totdeauna justificată pe această temă (vezi: Ion Pop – Sireteanu: Limbă şi cultură populară, pag. 193 şi Adrian Fochi: Paralele folclorice – coordonatele culturii carpatine, pag. 285). Ne mărginim să arătăm că astăzi nu (mai!) există aproape nici o legătură de sens între desfăşurarea evenimentelor relatate şi textul colindei şi textul refrenului. Sigur, o colindă de fată reclamă un text de refren adecvat: „fecioriţă d-ocheşită'', răuriţă-romaniţă'', „dalba fecioriţă'', „Liliană-fată dalbă'' ş.a.; la fel şi colinda pentru fecior: „mirel-tinerel'', „Junelui bun'', „Cel tânăr'' ş.a. – şi acestea, diferenţiat.

Se recomandă ca textul refrenului să fie găsit în aşa fel încât să nu facă notă discordantă cu conţinutul colindei. Textul „florile (dalbe) de măr'' probabil poate fi cotat ca neutru. Mai bine aşa decât alte refrene insolite. Practic vorbind, o colindă poate purta mai multe texte de refren (chiar pe aceeaşi melodie) fără ca ea să fie afectată... Dar să evităm nepotrivirile flagrante.

În legătură cu creerea textelor noi (actuale) pentru colinde amintim că rostul colindei este definit de folcloriştii în următorii termeni: Mihai Pop – „Rostul colindatului... era ceremonial şi ritual totodată, felicitare cu rost îndătinat de bună credinţă şi urare de viaţă fericită şi îmbelşugată... ca act de propiţiere'' (Op. cit. pag. 40), iar Ovidiu Bârlea îi atribuie o funcţie „encomiastică'' (Folclor românesc, vol. I, capitolul respectiv). Deci, textul colindei prin întâmplările şi situaţiile descrise trebuie să ilustreze acest rost. Eroului, care se identifică în desfăşurarea obiceiului cu adresantul, i se atribuie cele mai alese însuşiri răsplătite în final prin victorii, recompense sau momente de împlinire... pentru a putea confirma şi sprijini urarea exprimată în formula finală, dezvoltarea temei trebuie să ducă la o încheiere fercită.

Există desigur şi derogări de la normele amintite (M. Brătulescu, Op. cit. pag. 77).

Am prezentat aici câteva aspecte de care dacă se ţine seama, „colinda'' din repertoriul unor formaţii poate prezenta interes. Fără discuţie că notaţiile făcute pe marginea aspectelor pe care le prezintă colinda pot fi întregite cu altele. Considerăm că, dacă cel puţin aspectele de mai sus sunt în atenţia celor ce se ocupă de formaţiile de colindători, atunci jalonarea liniei, pieselor, permite promovarea ei şi de către cei mai sceptici.

Condiţia ultimă rămâne „valoarea expresivă" a piesei şi mai ales redarea acesteia convingător de formaţia interpretativă.

* * *

În continuare vom schiţa câteva din modalităţile de prezentare scenică a colindatului. Aici se impune ideea necesităţii ca ele să marcheze momentele care îl definesc. Există tendinţa practică (nejustificată) ca în unele reprezentări textul să fie scurtat, omiţând unele momente din desfăşurarea lui. Tot atât de adevărat este că în practica curentă „obiceiul" s-a cam schimbat în parte, rezumându-se la executare a unor „colinde" – şi acestea, uneori, cu uşor caracter religios. Altfel, şi în unele zone unde obiceiul s-a păstrat, unii, „duhovnici" au reuşit să determine începerea colindului de la colindatul la „locaşul sfânt".

Concurarea obiceiului ca tradiţie obligă la consemnarea a trei etape distincte:

1. *Pregătirea pentru colindat.*
2. *Colindatul propriu-zis.*
3. *Petrecerea de încheiere a colindatului.*

Fiecare din aceste etape este presărată cu acte logic înlănţuite care fac ca obiceiul să fie închegat.

1. Pregătirea pentru colindat constă în formarea cetei de colindători – de regulă feciori de vârstă cuprinsă între 15 (16) ani şi 25 ani. Localităţile pot avea una sau mai multe cete – în funcţie de tradiţie. Mai nou sunt frecvente cazurile când în ceată sunt cuprinse şi alte persoane – din alte părţi. După constituirea cetei se procedează (din ce în ce mai puţin) la alegerea a doi conducători – unul pentru organizarea generală: stabilirea repetiţiilor şi a locului de ţinere a acestora. El are obligaţia de a-i învăţa şi pe ceilalţi din ceată „colindele", sau să angajeze un „mai bătrân" care să-i înveţe. El are şi răspunderea pentru disciplinarea celor care se abat de la conduita impusă de momentul sărbătorii. De regulă tot el este şi cel care strigă „darurile". Al doilea „şef" „tocmeşte" muzicanţii care vor însoţi colindătorii. (Astăzi se mai practică doar pe alocuri). „Băndaşii" sunt puţini (2-3) sau chiar un singur „fluieraş". Tot el este cel care pregăteşte locul de desfăşurare a „dansului" după încheierea perioadei de colindat. „A doua zi, cum terminau colindatul, făceau „conacu" sau „pomana dubii"... „împărţeau darurile şi făceau joc".

O altă funcţie în ceată este cea de „iapă", „cal" sau cărăuş. Într-o perioadă persoana care îndeplinea această funcţie putea să fie din altă categorie de vârstă. Astăzi şi această funcţie este pe cale de dispariţie, ca urmare a răsplătirii colindatului cu bani.

Poate ar fi bine să amintim că în unele localităţi fiecare colindător avea un „săcui", o „căciulă" – de fapt un sac mare – care era purtată ca o traistă.

Tot în perioada de pregătire probabil se constituiau şi grupele în cadrul cetei de colindători – „cei dinainte" şi „cei dinapoi".

Ca un lucru deosebit ar trebui să amintim că se presupune că alegerea conducătorului cetei se făcea prin supunerea la unele încercări-probe. Deocamdată nu am semnalat „în ce constau" ele. Tot aşa cum în antichitatea greacă se obişnuia alegerea unui „rege" pentru zile cât ţineau sărbătorile – saturnaliile. „Tot în Saturnalii avea loc alegerea regelui sărbătorii...". (P. Caraman. Op. cit. pag. 336). Oricum o posibilă semnalare a acestora în judeţul nostru este de aşteptat dacă s-ar manifesta un interes deosebit din partea tuturor factorilor culturii – mai ales cei din vetrele folclorice conservatoare. Ceea ce se ştie că se practica cândva este alegerea stăpânului de către slugi sau, mai bine-zis, tocmeala slugilor pentru anul următor.

Modalităţile de constituire a cetei în sens tradiţional nu se mai respectă decât izolat, iar componenţa ei este eterogenă. Funcţiile individuale dispar, cele vechi, iar cele noi nu sunt încă destul de stabilizate.

În unele locuri din dorinţa de a consemna sărbătoreşte momentul Crăciunului unele „prescripţii" nu sunt respectate. Este o „mică greşeală" care îşi găseşte „corectarea" într-o formă determinată de condiţiile concrete şi de dorinţa vie de a face ceva pentru păstrarea datinei. În orice caz este mult mai bine decât acolo unde nu se face nimic.

2. Colindatul propriu-zis.

În seara zilei de 24 decembrie (în Ajun) ceata de feciori colindători se adună la „şef" acasă, uneori după ce se întunecă, în alte părţi chiar în ziua de Crăciun şi după ce se asigură că organizatoric sunt puşi la punct mai repetă colinde din repertoriu – ca o repetiţie generală. Colindatul se începe diferit – de regulă se începe de la un cap al satului, urmându-se casă după casă. În unele locuri se trece mai întâi pe la „funcţionarii satului" din localitatea respectivă – pe la primar (birău), preot, învăţător. Se pare că fiecare din aceştia aveau cel puţin o colindă „specială" – pentru ei. Se crede că acest „început" este mai nou. Astăzi, în cele mai multe aşezări se colindă doar la casele în care sunt „fete" sau „feciori – mai ales a celor care sunt în ceată. Aceasta este o tendinţă care duce la schimbarea rostului obiceiului şi a desfăşurării lui; determină reducerea repertoriului doar la câteva colinde tradiţionale („ale fetei", „ale feciorului") şi favorizează instaurarea unui repertoriu „nou" – mai ales de factură religioasă, căci ceea ce li se oferă (puţin – prin mass media) nu este în spiritul folclorului ci doar a „folk-ului" – o modă.

Revenind la desfăşurarea obiceiului, reamintim că ceata, în ansamblu ei cuprinde „şef" (unul, responsabil cu muzica), „cărăuş" (iapă, cal), membrii cetei grupaţi în două – „cei dinainte" şi „cei dinapoi", – „muzicanţii" (2-3); iar ca recuzită, „săcuiul" sau „căciula" (una la fiecare, sau una „colectivă") – traistă pentru „premândă" (loc. Mălăieşti) şi eventual „bâte" sau cârje pentru colaci.

Pe drum „muzica zice" un repertoriu nespecific dar într-un caracter sărbătoresc... „de joc" sau „marşuri" (loc. Gialacuta) împrumutate uneori din repertoriu de nuntă. În acest timp, pe drum, feciorii rostesc numeroase strigături, cu voce puternică. Conţinutul acestora este variat – ele vizează o „anume" persoană, sau anumite fapte.

Intrând în curtea gospodarului, la uşă (în tindă, în tîrnat) se zice colinda de slobozire – „slobozi-ne gazdă-n casă/ c-afară ploaie de varsă/...". În mod normal gazda deschide uşa iar odată intraţi, ceata reia colinda de „slobozâre" – care în unele locuri poate fi oricare din repertoriul localităţii. Consemnăm şi aici că în unele localităţi (Voia-Balşa) se practică patru colinde de primire – „de slobozâre" (ele erau începute la fereastră, şi apoi continuate sau reluate, de la început, în casă). În seara ajunului până la miezul nopţii se zice „Ce sară d-ai asta-i sară", „Ce te-ai d-om bun veselit(u)", apoi după miezul nopţii până la ivirea zorilor urma „Dimineaţa de Crăciun" şi la sfârşit... „Încingeţi gazde, pluguri verzi". Găsim că acest repertoriu de „slobozâre" are o valoare deosebită – prin aspectele pe care le prezintă dând sens practic obiceiului – explicitează rostul acestuia.

În casa gospodarului se execută un repertoriu în funcţie de situaţia membrilor familiei respective. Nu insistăm asupra acestui imens repertoriu care are o tematică potrivită şi celor mai deosebite situaţii. În mod obişnuit se „alege" o colindă pentru o persoană matură şi i se închină colinda, (persoanei respective); uneori la cererea gazdei ceata este obligată să răspundă printr-o a doua colindă. Se obişnuieşte, mai nou, să se aleagă colinda de către ceată.

În timpul colindatului instrumentele muzicale tac. Doar „dubele" marchează un ritm specific... După epuizarea repertoriului propus pentru „gospodăria respectivă" urmează primirea darurilor – obiectele sunt puse pe masă, la grindă sau în cui, după obiceiul locului şi sunt luate de cel care urează, într-un anume

fel şi moment – în timp ce rosteşte „mulţămita'' („minciuna'' – loc. Feregi).

De regulă darurile sunt mai numeroase, nelipsite sunt: colacii, cârnaţul (pecia), ţuica (vinarsul), banii, la care se mai adaugă, brânză, fuior, cele mai felurite fructe (mere, nuci, pere) şi chiar ştiulete de porumb (cucuruz) – la Boia Bârzii. Nu ne vom referi la conţinutul „zicerilor'' – (a „minciunilor''); spunem doar că acestea sunt versificate, frecvent cu versuri inegale şi chiar cu rime albe. Aspectele prezentate sunt legate de „obiectele'' oferite în „dar'' iar textele deşi semnănă între ele, de la o localitate la alta au o coloratură inconfundabilă şi uneori chiar aparent (uşor) vulgară. Şi cu toate acestea textele se zic fără ocolişuri... numeni nu se supără... Toţi se distrează, căci aşa e datina...

În unele localităţi din judeţ „strigarea darurilor'' se rezumă doar la o singură „zicere'' care se referă la toate darurile. Mai recent se primesc (şi se dau) doar bani pentru care se spune „mulţumim7 şi la anu mai venim''. Ceremoniosul, în felul acesta, dispare.

Urmează momentul în care muzicanţii încep să cânte câteva melodii de joc din partea locului, timp în care feciorii din ceată joacă femeile (şi fetele, mai ales) din casă – indiferent de vârsta acestora. Există obiceiul ca fetele din vecinătatea unei case care urmează a fi „vizitată'' sau a fost vizitată de colindători, să se adune la acea casă, pentru a participa la joc.

După terminarea jocului (2-3 piese) colindătorii îşi iau rămas bun de la gazdă. Despărţirea se făcea cândva prin „o colindă la plecare'': cum ar fi „Rămâi, gazdă sănătos...'' sau prin câteva expresii specifice: „Anul nou cu sănătate...'' ...

Ceata iese din curtea gospodarului şi se îndreaptă spre următoarea gazdă. În acest timp, muzica, iară, „zâce'' şi feciorii strigă. Uneori ei sunt însoţiţi de fetele din împrejurimi. Ceremonialul se repetă.

Este cazul să amintim că uneori se întâmplă ca ceata de colindători să nu fie admisă în casă – doar în curte, de regulă, se poate intra. Dacă gazda nu deschide uşa – să-i primească – se „descolindă'' sau se scandează nişte texte incisive la adresa gospodarului respectiv, vizând (nu fără substrat) focul: „ceastă casă pe pereţi/ să aveţi numai bureţi/ şi în vatra focului/ rădăcina soclului...'' Unele „strigături'' cuprind un lexic destul de marginal, dar usturător la adresa „neprimitorului''. În alte părţi, drept pedeapsă, se aduc unele mici stricăciuni gospodăriei: se mută (ascund) porţi, se dă drumul la animale prin curte... şi altele...

În unele părţi ale judeţului se practică şi deplasarea cu colindatul în satele vecine. În acest caz gazdele sunt alese – se ştie la cine anume se vor duce pentru a-l colinda.

Colindatul se încheie în ziua de 25 decembrie – în ziua Crăciunului. Exista tendinţa şi dorinţa de a prelungi obiceiul şi în zilele următoare. Nu credem că e cazul, pentru că în mod normal, după obiceiul colindatului urmează altele... nu mai puţin interesante dar neglijate şi de către cei care au „vizat'' folclorul în vederea valorificării lui...

Revenind la colindat, arătam că unul din ultimele momente al acestuia la gazdă era „jocul''. Reţinem că el (jocul) nu este petrecerea de încheiere a sărbătoririi colindatului.

3. Petrecerea de încheiere a perioadei se face a doua zi sau a treia zi după Crăciun (26, 27 dec.). Din darurile primite (alimente) şi cu contribuţia celor din ceată, se pregăteşte o masă comună pentru feciorii colindători. Pe alocuri, la pregătirea mesei participau doi-trei feciori numiţi. (Întâlnim şi la căluşari acelaşi aspect – prin contaminare?) După masa comună se făcea joc. Astăzi, în locurile unde se mai practică „pomana dubii'' sau „conacu'' – la petrecerea finală vin nu numai cei tineri (feciori-fete) ci şi părinţii şi rudele acestora; veselia este a întregii comunităţi – comunitate a cărei membri s-au bucurat şi individual de cinstea colindării.

Desigur, în acest moment un rol important îl are „şeful pentru muzică''. El trebuie să „tocmească'' muzicanţii, să vegheze ca aceştia să nu se angajeze la alte petreceri, să le comande ce să cânte şi să-i plătească; plata se efectuează în bani. Să fie acesta un indiciu că „ataşarea'' muzicanţilor este mai nouă? Credem că da, căci în multe localităţi cei bătrâni spun că la joc „se zâcea cu fluierul ori cimpoiul şi jucau până nu mai puteau'' (loc. Mucelul Mic).

* * *

În legătură cu colindatul ar mai fi de semnalat două situaţii interesante:

a) Întâlnirea a două cete de colindători la gazdă. În unele părţi această situaţie este evitate prin alegerea traseului. În alte părţi însă situaţia aceasta are o desfăşurare interesantă. Sunt „gazde'' care crează intenţionat: „întâlnirea''. În acest caz cele două cete sunt supuse unei probe – colinda de „pricină'' (alta decât aceea prin care se „satirizează''). Acest tip de colindă este mai dificil, el reprezentând unele particularităţi (text „greoi'', repetări surprinzătoare, turnuni melodice pretenţioase, etc.) pe care cele două cete sunt supuse unei probe – colinda de „pricină'' lucru pe care una din cele două formaţii nu-l va putea face din diferite motive – nerecunoaşterea prealabilă a colindei (de cele mai multe ori propusă de gazdă), slabe calităţi muzicale, sau şicanărilor reciproce din timpul „dialogului'' celor două cete. Una va fi declarată câştigătoare, şi ea va primi „darurile'' de frunte – va fi în cinste mai mare!

b) Un caz deosebit de valoros şi interesant este cel al întâlnirii – întâmplătoare sau nu – a cetelor de colindători în vatra satului sau între hotare. Astăzi fenomenul tradiţional este dispărut. Din sursele informaţionale care ne-au fost accesibile, din relatările unor persoane (pe valea Cerbia – Almaş-Sălişte, comuna Zam) şi din textele unor colinde rezultă că momentul – actul – întrecerii celor două cete era emoţionant, concurenţa solicitându-i pe membrii formaţiilor, „selectând'' în funcţie de abilitate, agilitate, agerime – mai puţin forţa fizică oarbă. „În unele părţi din Transilvania în noaptea de Anul Nou, (cândva „Crăciunul'' însemna şi începutul anului – n.n.) la miezul nopţii ceata se urca pe o înălţime, pe un loc înalt şi colinda în patru părţi ale lumii. Tot aici era şi obiceiul ca cetele din acelaşi sat sau satele vecine să se întreacă între ele'' (M. Pop – op. cit. pag. 39), şi mai departe: „La Almaş-Sălişte (Hunedoara) cetele care se întâlnesc se aşează în cerc şi cântă antifonic „colinda de price''. Începutul anunţă întrecerea: „Juni cu Juni se-ntâlniră/ June, junelui, bunu/ Juni la juni vor colinda(re)/ Daruri mare ce-(şi) vor da(re)''. Apoi într-o atmosferă fabuloasă colinda începe să descrie întrecerea. Prima probă este încurcarea cailor... A doua probă apare mai rar... este întrecerea în tragerea cu arcul: „Ţâpă mâna pe tureac/ Scoase arcul dă-ncordat/ Dă-ncordat, bine gătat/ Cum îi bun de săgetat/... ...Proba a treia este numărarea celor nouă verigele „tot bătute-n chipurele'' (idem, pag. 62).

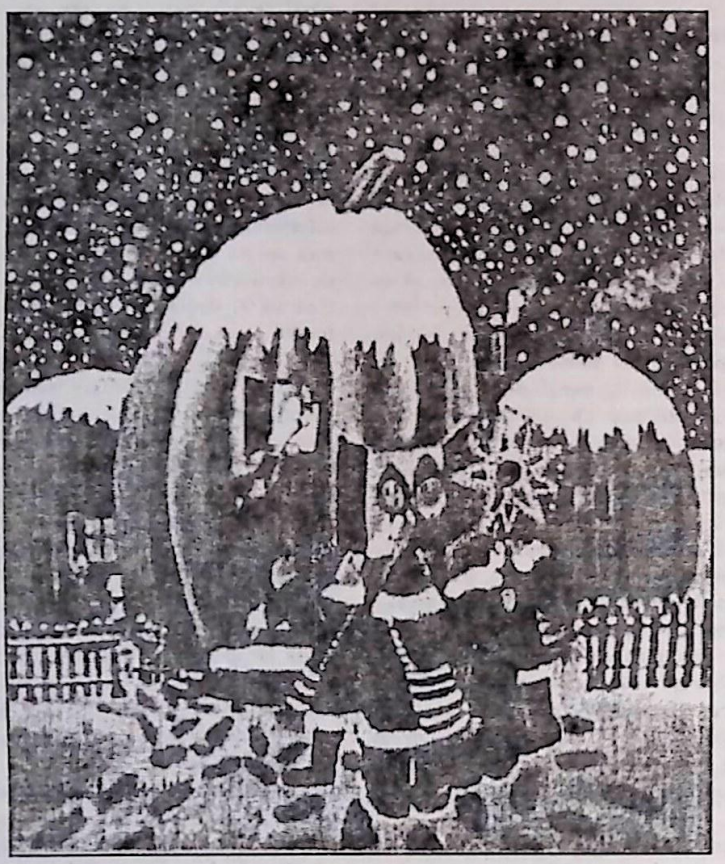
Este cert că nu se mai practică aceste întreceri „pe viu'' – cel puţin în colindat. În discuţiile purtate cu diferiţi informatori am amintit, nu întâmplător, şi despre aceste posibile şi prealabile „întreceri''. Ei spun că nu-şi amintesc să fi practicat şi întrecerile propriu-zise, în afară de colindă: „Juni cu Juni...'', dar că aşa ceva părinţii şi bunicii lor povesteau că într-adevăr se întâmpla (chiar se dorea) să se întâlnească două cete de colindători, şi că având cai cu ei, unii feciori bravau în a se întrece în încălecarea lor, lăudau calităţile calului şi îşi etala fiecare tehnica proprie de stăpânire a calului. Tragerea cu arcul se făcea nu numai în „colindat'' ci şi în afara lui – care trage „mai departe'', şi care trage „mai precis'', la ţintă. Cu totul întâmplător acum se mai practică „ţintirea'' cu... bulgări de zăpadă... Probabil că se apelează şi astăzi la ea, dacă e cazul.

Cât priveşte numărarea „celor nouă verigele'', din discuţiile purtate s-a dedus că de fapt era vorba de număratul monezilor – celor noi – care au avut, în timp, tot felul de „chipuri'' (imagini-însemne, blazoane) ştanţate pe ele; sigur şi valoarea totală a „verigelelor''.

* * *

Am ţinut să prezint „obiceiul" colindatului în forma lui tradiţională diversă în care îl găsim în diferite puncte ale judeţului, precum şi situaţiile mai deosebite care îi dau câteva note interesante (a, b) pentru că, în funcţia de ceea ce este comun şi cunoscut, îmbogăţit cu elemente specifice fiecărei vetre folclorice – „reprezentarea scenică" poate fi luată în consideraţie.

Forma de reprezentare scenică cea mai simplă, ar fi „transpunerea" pe scenă a obiectului, aşa cum este în realitate. Impedimentele în acest caz constau în „dimensiunile mici" ale scenei şi uneori şi „limitarea timpului". În aceste cazuri cei mai mulţi angajaţi în această treabă, se străduiesc să prezinte un „episod" din colindatul propriu-zis – anume cel de la „o gazdă, şi acesta incomplet, dar mai ales fastuos. Pentru păstrarea (chiar fragmentară) a prospeţimii unui „moment" reprezentat scenic, recomandăm ca textul citat în continuare să fie reţinut, înţeles şi (bine) gândit de cei interesaţi: „Când ceremonialul îşi pierde caracterul de sacru şi de ritual, acesta se transformă în exclusivitate în spectacol, conservând doar sensul adânc uman ce îi transmite cu mijloace de expresie a artelor ce le încorporează în structura lui generală" (V. Golban – Estetica ceremonialului social în obiceiuri – pag. 53).



Mihai Vintilă – „Colindătorii"

Marcarea unor momente ale colindatului poate fi făcută prin punerea în relaţie cu alte obiceiuri în iarnă, în care „colindatul" este doar povestit. În acest caz trebuie găsite micile obiceiuri locale – de la „Ziua lupului" (să zicem) până la „pizărăi", şi punctarea începutului „colindatului". Sau prin stingerea ecoului colindatului şi prezentarea altor obiceiuri de iarnă, care îi urmează în timp.

În orice caz să ne ferim de „colaje" de obiceiuri.

În decursul timpului s-au statornicit nişte „rânduieli" foarte judicios înşirate, în care îşi aveau rostul lor. Chiar dacă (mai), considerăm vetusă optica lui T. Pamfilie, credem în posibilitatea descoperirii unei logici simple şi sănătoase în urmarea-cursivitatea închegată-firească a obiceiurilor de peste an vizând mai ales continuarea familiei. Am putea spune că ele începeau cu „trecerea în revistă" a întreguiui sat de către feciori... constituiţi în „ceată de colindători". Nu concretizăm şi nici nu propunem să dezvoltăm această aserţiune, posibil de argumentat cu elementele din „obiceiurile de iarnă".

Forma „teatralizată" a obiceiului colindatului prezintă unele avantaje. Aceste reprezentări apar stângace şi mai ales neconvingătoare, artificiale, când „teatralizarea" este căutată iar virtuozitatea este cea care ridică spectacolul. Se apelează în acest caz mai ales la „călușari" în cadrul colindei şi colindatului. Din informaţiile pe care le deţinem rezultă că obiectul „călușarilor" se practică ulterior colindatului şi nu simultan. În nici un caz nu se constituie în „corp comun". Rămâne să ne convingem în teren (nu pe scenă) de contrariu, eventual.

Dramatizarea – este forma propice „vizualizării" colindei şi colindatului. Am numit-o dramatizare şi nu „teatralizare" – pentru că ea vizează mai ales forma de redare a unui conţinut şi în acelaşi timp realizarea unui echilibru între conţinutul propus dramatizării – forţa sa de expresie – şi mijloacele artistice prin care redăm scopul propus – altul decât spectacolul (ca în cazul teatralizării).

Există o seamă de colinde al căror conţinut poate fi redat prin această formă de expresie. Nu ne propunem să le enumerăm, dar dacă le vom căuta prin cele mai noi, de influenţă creştină sau de origine cultă sau „de cult" – nu le vom găsi... Ceea ce sugerăm este redarea discuţiei dintre „fata de măritat şi mama (sau fratele) ei", dintre „Jurie şi leu", dintre „boierii" de la masă şi junele al cărui cal este înspumat" etc. O desfăşurare impresionată ar avea „ce sară-i d'aiastă sară".... cu atenţie la amendarea momentelor străine spiritului tradiţional dintre mitologic-fantastic şi fabulaţie.

Unele colinde pot fi foarte uşor dublate în textul susţinut de ceată. Mă gândesc bunăoară la tabloul (coregrafic?) care o prezintă pe „dalba fecioară" cea cu „ochii mângâioşi", „sprâncene d-arcuite", „cosiţa d-aurită" şi „faţa rumenită" sau a „feciorului Maicii Domnului" (care nu e neaparat maica Precesta!?!) care întreabă ceata de feciori-colindători dacă nu i-au văzut odrasla, descriindu-l: „Mustăcioara lui / spicu grâului / Obrăjorii lui / spuma laptelui / Corbăcelul lui / Năpârcă-mpletită / etc... În orice caz „domnul" acesta nu este cel din Noul Testament (!). Nu mai continuăm cu exemplificările dată fiind imensa varietate a „pretextelor". Un necunoscător sau un neavizat reduce – de fapt confundă inadmisibil – colinda tradiţională la „producţii" intrate în repertoriu popular, ca: „O, ce veste minunată"; „Trei Păstori" şi încă câteva de felul acesta – nu mai multe de 10-15. În „Colinda românească" 1981, Monica Brătulescu inventariind şi sistematizând „motivele-index" (aşa le numeşte) găseşte un număr foarte mare de „laice" comparativ cu cele „religioase".

O prezentare scenică superioară a colindatului o reprezintă dramatizarea unor colinde, în aşa fel aşezate unele după altele – sau chiar „intercalate" – încât să poată fi urmărită şi o ideie care să se grefeze în scopul şi rostul colindatului. Prin apelarea şi la alte forme de expresie – muzică intrumentală adecvată, dans specific, poezia rostită, chiar fragmente de colindă, proză specifică „ideii propuse" – pot naşte în mintea unor instructori inspiraţi, forme concrete scenice pe care nici nu le putem bănui – de la aspecte inedite până la realizarea unor adevărate „feerii". Important este să nu ne despărţim de filonul autentic şi mai ales să nu căutăm neaparat „virtuozitatea".

Prof. Cornel BOGARIU